

Roční vydání úrokové na státní francouzský dluh zvětšilo se skoro patnácteronásob od r. 1815, a nominální výše jeho je skoro dvacetkrát pateronásobná. Proti tomu anglický dluh státní nyní za necelé století redukoval se bezmála o čtvrtinu (více jak o pětinu) a úrokové břemeno z něho činí už jen 54% dřívější výše (tedy něco málo více než polovinu úroků v r. 1815).

Italie má státní dluh dosti značný, asi 13.000 mil. lir (frs) s ročním úrokovým nákladem něco přes 430 mil. lir; tedy asi takové úroky platí Italie jako Velká Británie s Irskem. Značnou část italského státního dluhu tvoří dluhopisy železniční, jelikož v Itálii skoro všechny dráhy jsou ve vlastnictví státním.

Také jiné evropské státy kromě velmocí mají značné státní dluhy: Španělsko má na př. 10.000 mil. peset (frs) státních dluhů s ročním úrokovým vydáním značně přes 400 mil. peset (frs). — Belgie má téměř 4000 mil. frs státního dluhu, ale proti tomu značný státní majetek, zejména státních dráh přes 4000 km. — Turecko má celkem skoro 3000 mil. frs státních dluhů.

2. Vývoj státních dluhů evropských (zvláště ve Velké Británii a ve Francii).

Ve středověku státní dluhy nedělily se přesně od soukromých dluhů panovníkových. Byly také podobným způsobem uzavírány jako jiná úvěrní jednání mezi soukromými osobami. Ba panovníci pro svou politickou moc, jíž mohli zneužít a často i skutečně zneužili, mívali pravidelně horší úvěr nežli soukromníci a nemohli ani na účet státu dostatí úvěru, leč když podali dostatečné záruky, že skutečně svým závazkům dostojí. Pravidelně se na dluhy panovníkovy i státní dávaly v zástavu korunní statky, nebo státní důchody a výsostná práva panovníkova (regalia); ano někdy i celé krajiny nebo provincie se všemi právy zeměpanskými.

Klasickým dokladem velkého dějinného dosahu takového zastavení celé země je dání Braniborska v zástavu za půjčku, které se v 15. století dostalo králi Sigmundovi lucemburskému od norimberského rodu Hohenzollernů. To bylo počátkem politické moci nynějšího slavného rodu císařů německých a králů pruských.

Jinak si pomáhali středověcí vládcové, — ale trvalo to ještě dlouho do nového věku, — k penězům všelijak povážlivými způsoby. Všeobecným prostředkem k tomu cíli bylo kažení peněz zlehčováním i zhoršováním mincí. Nebylo to sice

úvěrním jednáním ani dlužením, ale tento systém později nabyl úvěrní formy, když stát po způsobu cedulových bank vydával papírové státní peníze (státovky). Práva toho moderní státy příliš často osudně zneužily zrovna jako dříve práva ražení mincí jich zlehčováním a zhoršováním. Přílišným rozmnožením státních papírových peněz daly se arcí zjednatí potřebné prostředky mnohem snáze i také nenápadněji než kažením mincí, ale také důsledky toho byly osudnější.

Jednotlivé mince během dob se jistě velice znehodnotily, jak to okazují už názvy *libra sterlingů*, *marka*, *francouzská livre* (později *frank*), které původně byly skutečnými librami nebo hřívnami stříbra, ale časem se scvrkly na nepatrnou část oné váhy drahého kovu. Než papírové peníze dosti často mnohem více ještě se zhoršily nad jakékoli špatné mince; neboť stát zneužil své moci a svého úvěru někdy až do té míry, že na konec papírové peníze byly zcela neberné a pozbyly úplně ceny. Tak se to provedlo v krátké lhůtě se státními assignaty republiky francouzské ke konci století osmnáctého. Také Rakousko únorovým patentem z r. 1811 snížilo cenu »bankocetlí« na pětinu jich hodnoty, kterou měly ještě asi před 16 lety a za 7 let potom znova tyto peníze (zlaté vídeňské měny) byly redukovány v poměru 1:2½. Tedy během necelého čtvrtstoletí (v 23 letech) byly rakouské papírové peníze znehodnoceny na pouhých 8% své někdejší ceny!

Způsoby dlužení na zastavené státní statky nebo častěji ještě na zastavené státní důchody dosud ovšem nevymizely tam, kde státní správa nepožívá dostatečného úvěru u věřitelů. Tak byly zastaveny některé státní důchody turecké (tabákový monopol a jiné daně), nebo vybírání cel v Číně nebo jiné tomu podobné důchody v jihoamerických republikách atd.

Státní úvěr počal se určitě dělití od soukromého jmění a od úvěru panovníkova zejména v těch zemích, kde se řádně odlišovala zvláštní zákonodárná moc zástupců proti moci vladařově. Tak zejména ve Velké Británii konstitučním a reprezentativním systémem státním vytvořil se samostatný státní úvěr a vznikly státní dluhy také v jiných formách nežli byly obvyklé při ostatním dlužení soukromém. Ale ještě za posledních Stuartovců v 17. století nebyly přesně odlišovány státní dluhy anglické od dluhů králových.

Ale přece již během 17. století vznikla v Anglii instituce hlavní knihy státních dluhů (»public debt«), do níž zapisovány byly pohledávky státních věřitelů. Výpisy z této hlavní knihy mohly se pak převáděti prodejem, děděním, darováním, postúpem a jinými právně uznanými způ-

soby na jiné vlastníky, ačkoli formálně až do provedeného přepisu za věřitele státního považován byl ten, kdo byl zapsán v hlavní knize státního dluhu. Jak často byly tvrdé podmínky dlužení státního, je viděti na příkladu půjčky nově založenou bankou anglickou («Bank of England») ke sklonku 17. století poskytnutou ve výši 1'2 mil. £ (= 28'8 mil. korun), za kterou musil stát platiti 8% (1) úroků ročních a kromě toho ještě propůjčiti bance právo vydávati bankovky s ostatními bankovními výsadami.

Státní dluh anglický před válkou o dědictví španělské roku 1700 činil bezmála už 19 mil. £ (asi 456 mil. K) s ročním vydáním na úroky a splátky téměř 1¼ mil. £ (= 30 mil. K). Byl tedy průměrně úrokován přes 6% ročně. Ke konci těch válek (v r. 1712) vzrostl již přes 60¼ mil. £ s ročními úroky přes 3 mil. £, tedy celkem byl úrokován jen již průměrnou sazbou asi 5 ze sta. Zlepšený státní úvěr po válkách dovolil potom brzkou konverzí na 4% ročně a byla by se zdařila v letech 30tých 18. století také konverse na 3%, kdyby se jí byl neopíral patrně z kapitalistických důvodů tehdejší všemohoucí ministr R. Walpole. Při tom dluh ten až do války o posloupnost rakouskou klesl téměř až na sumu 50 mil. £

Jakkoli válkami o dědictví rakouské stoupl státní dluh anglický víc jak o polovici, podařilo se přece jej postupně konvertovati až na 3% ročních úroků (Pelhamova konverse) do počátku sedmileté války. Ale sedmiletou válkou a ještě více válkami s odbojnými osadami severoamerickými — pozdějšími Spojenými Státy — zhoršil se anglický úvěr velice a dluhů narostlo úžasně na tehdejší dobu. V r. 1785 obnášel státní anglický dluh 276¼ mil. £ (přibýlo ho za 30 let o 200 mil. £) — s ročním vydáním na úroky a splátky téměř 10 mil. £

V tu dobu ministr Pitt navrhl parlamentu, aby se tento dluh ponenáhlu uplácel a sice tak, že by splátky na dluh samy sebou vždy vzrůstaly o úroky uplaceného dluhu. Pro první dobu byla by povolena suma na umoření dluhu na př. 1 mil. £, za kterou se mohlo skoupiti na př. asi 1¼ mil. £, 3%ních konsolů (při průměrném kursu 66⅔%). Tyto koupené konsoly neměly se však vzíti z oběhu, nýbrž úroky z nich se měly věnovati k dalšímu skupování dluhu. Druhý rok by tedy bylo již k umoření dluhu: a) stálá dotace 1 mil. £ a b) úroky z 1¼ mil. £ koupených = 45.000 £; tedy dohromady 1,045.000 £, za které by se dalo koupit na př. 1'6 mil. £, 3%ních konsolů (při průměrném kursu asi 65¼%). Tím by již ubylo 3'1 mil. £ dluhu, tak že by na třetí rok ke stálé dotaci 1 mil. £ přibýly 3% úroky 93.000 £ a za zvětšený obnos 1,093.000 £ by se mohlo skoupit na př. 1¼ mil. £ (při průměrném kursu

72^{1/16}%), tak že by skoupeného dluhu bylo již 46 mil. £ atd.

Na účet státní skoupený dluh tedy sice trval, ale úroků jeho se upotřebovalo k umořování (ke kupování) dluhu zároveň s pevně placenou dotací. Dluh tak ve vlastnictví státním narostlý slul »um o ř o v a c í m f o n d e m« (»sinking fund«) a byl určen k nákupu dalšího dluhu a tím k progressivně pokračujícímu umořování. To však předpokládalo tak spořádané finance, aby nejen státní vydání byla stálými a pravidelnými příjmy ukryta, ale aby zbývalo z nich vždy na dotaci umořovacího fondu, i aby se mohly také zaplatit bez deficitu úroky dlužné do umořovacího fondu. Tak skutečně se hospodařilo několik málo let až do válečných dob v zápětí veliké revoluce francouzské a anglický dluh se zmenšil až do té doby asi o 10 mil. £

Ale přípravy a náklady válečné ke sklonku 18. století přivedly státní rozpočty anglické úplně z rovnováhy a nezbývalo nejen nic na umořování státních dluhů, nýbrž musily se uzavíratí veliké nové půjčky. Než Pitt také za toho stavu s umíněností lpěl na fíkcii umořovacího fondu: státní dluh se na trhu kupoval pro umořovací fond, ačkoli se veliké nové půjčky musily kontrahovati. O umořování starých dluhů ovšem tu nemohlo býti ani řeči, když nových dluhů kvapně přirůstalo. Důsledek byl jen ten, že stát byl nucen na téměř trhu mnohem dražší státní úpisy kupovati, na kterém je před tím laciněji prodával. Zjistilo se, že byly průměrně úpisy do umořovacího fondu o 3 až 4% a někdy ještě dražší nakupovány, nežli zač stát na trhu své půjčky prodával. Tak z patrného sebeklamu, jakoby se dluh uplácel, bylo zbytečně i načisto bezúčelně vyplýváno mnoho státních peněz na drahé skupování úpisů, které se hned laciněji zase prodávati musily.

Jakkoli při stálých deficitech a stálém novém dlužení tvrdošíjně setrvávání na liché domněnce, že se staré dluhy mají ustavičně uplácti, bylo očividným nesmyslem, přece nesmyslné to počínání přečkalo až i všechny války napoleonské a »sinking fund« formálně trval až do r. 1829. Ale v Anglii později aspoň už jen na papíře udržovali umořovací fond; již dlouho před jeho zrušením se staré úpisy dlužní fakticky nekupovaly. Za to po r. 1816 tento čirý nerozum převzaly státy Francie a Rakousko, které nikdy vůbec nemohly ani dluhy uplácti, jelikož jejich státní rozpočty byly stíženy trvalými i velikými deficity a nové dluhy se tam dělaly za nejhorších i lichvářských podmínek. Tak Francie i Rakousko převzaly anglický »sinking fund« pod názvy »caisse d'amortissement« a »Tilgungsfond« právě tehdy, kdy Anglie již

se ho zřekla. V Anglii měl umořovací fond aspoň při svém vzniku jakési oprávnění, jelikož se tam z počátku opravdu po nějakou dobu dluhy uplácely, ale ve Francii a v Rakousku byly umořovací fondy hned z počátku skutečně jen trpkou ironií při lehkomyšlném vytrvalém dlužení a byly zcela bezhlavým mrháním peněz proti všem zásadám nejprimitivnějšího hospodaření. Francie a Rakousko uplácely tu staré dluhy novými nepoměrně nevýhodnějšími a zvyšujícími břemeno úrokové také tehdy, když k tomu nebylo nijakého závazku ani nutnosti. Skutečně umořovací fond v Rakousku »působil« až do r. 1849 a podobně i ve Francii.

Ještě jiných chyb mnoho i často bylo naděláno v Anglii při stálém dlužení ke sklonku 18. a počátkem 19tého století. Od dob konversí před sedmiletou válkou byly ve Velké Británii téměř výlučně v oběhu 3%ní konsoly. Konservativní finanční politikové angličtí vytrvali při tomto typu také tehdy, kdy úroková míra dávno a silně vystoupila nad 3%. Tak byly napořád 3%ní konsoly prodávány za válek s francouzskou republikou a s Napoleonem za kursy kolem 60%, ale někdy klesly kursy ty až blízko k 50% (v r. 1804 nedostalo se ani 53% za vydané 3%ní konsoly). Anglie skutečně platila úroky 5—6% ročně, ale vydávala přece úpisy 3%ní. Tím se k vysokým úrokům přejímal ještě závazek, že úroky ty se v budoucnosti nezmenší. Když dlužník vydal 3%ní dluh v kursu 60%, platil nejen 5% ročních úroků, nýbrž zavázal se kromě toho k zaplacení mnohem vyššího kapitálu (vyššího o 66²/₃%). Tak každé příští zlepšení úvěru je pro dlužníka bez užitku, jelikož musí stále platit vysoké úroky, když vydlužený kapitál byl tak vysokou sumou upsán (tak nízkým procentem vyplacen).

Také tento zlozvyk byl všeobecně následován na kontinentu evropském a udržuje se tvrdošíjně namnoze až dosud. (Ale o tom ještě promluvíme níže obšírněji.)

Po r. 1815 Velká Británie rozhodně se jala zlepšovatí své finance a mohla pak za zlepšených podmínek redukovatí úroky konversemi půjček, pokud byly vydány na výše úrokováná procenta (na 5%, 4¹/₂% a 4%). Ale takových půjček nebylo mnoho, jelikož byly většinou vydávány 3%ní konsoly. Zároveň byly dluhy také v příznivějších létech upláceny, když se docílilo přebytků ze státního hospodářství. Ovšem byly také doby mezitím, kdy byly nové dluhy dělány, jako na potření obchodu s otroky kolem r. 1835, v krmské válce 1854 až 1856; ale nikdy již státní anglický dluh nepřiblížil se té sumě, kterou dovršil roku 1815 (900 mil. £).

Po poslední konversí Goschenově v r. 1888 až 1890 zmenšil se celý dluh na sumu asi 700 mil. £ a pokud byl vydán

ve formě konsolů (rent) byl úplně jednotně úrokován 2½% a od roku 1903 2½% ročně. V posledním desetiletí 19. století uplácel se pak stále, až klesl koncem 19. století na 630 mil. £. Novými emisemi za války s republikami jihoafrickými (buruskými) vzrostl pak dluh ten znova více než o 150 mil. £ a dostoupil sumy asi 780 mil. £, ale za tím stavem, který měl v roce 1815, zůstal přece ještě velmi značně. Od té doby stále a rychle se uplácí, tak že již bude na téže výši jako v r. 1899 a velmi brzy klesne i níže.

Zcela jiný byl vývoj státních dluhů ve Francii. Ve století 17. a 18. byla Francie ve velmi tísnivých poměrech finančních a státních dluhů bylo s největší lehkomyšlností naděláno tolik, kolik tehdejší věřitelé jen chtěli uvěřiti. Ale po smutných zkušenostech ochota věřitelů ke státu francouzskému nebyla veliká, jelikož často byli nadmíru citelně poškozeni. Absolutní vlády («ancien régime») nerozpakovaly se snižovati úroky nebo zastaviti placení jejich vůbec, když jejich marnotratné hospodaření vyčerpalo všechny státní finanční zdroje nebo když bylo potřebí peněz na věci považované za neodkladné. Že ve Francii dospělo se ke konstituci a tím k veliké revoluci po r. 1789, k tomu bezprostředním podnětem byly právě zbědované státní finance a úplný hospodářský rozvrat ve státní správě. Vlády si právě povoláním «état s g é n é r a u x» chtěly opatřiti nezbytné prostředky peněžní k dalšímu vedení státní správy.

Ale ani revoluční vlády republikánské nenašly jiné cesty z finančních těžkostí nežli že se musily na konec odhodlati ke státnímu úpadku. Při všech prováděných úsporách ve státní správě nebylo možno veliké válečné náklady na republikánské armády krýti jinak než vydáváním papírových peněz t. zv. «assignatů», poukazů to na konfiskované statky emigrantů a odsouzených. Ale tyto papírové peníze byly tak rozmnoženy, že na konec se staly úplně bezcennými. Státní dluhy, pokud byly republikou uznány, byly konečně v prosinci r. 1797 »zkonsolidovány» («dette consolidée»). Tato konsolidace byla tím způsobem provedena, že dvě třetiny státního dluhu byly splaceny v assignatech a tedy vlastně byly prostě škrtnuty, jelikož assignaty krátce potom pozbyly načisto ceny a byly neberné. Třetina (každého jednotlivého) dluhu byla zapsána do »hlavní knihy státního dluhu» («le grand livre de la dette publique») a zvala se »tiers consolidé». Tato třetina vyplácela se jako 5%ní důchod státního dluhu a její roční výše důchodová činila jen 40 216 mil. frs.; tedy v kapitálu nominálním by to bylo asi 804½ mil. frs.

Svědčí o veliké finanční spořádanosti a hospodárnosti Napoleona I., že při všech ohromných válečných výpravách a při

úplném reorganisování státní správy v západní a střední Evropě, státní dluh francouzský na konci prvního císařství r. 1814 neobnášel nic více než 1266 mil. frs., tedy od r. 1797 že se zvětšil pouze o 462 mil. frs.

Jak proti tomu zcela jinak hospodařila restaurace (za Ludvíka XVIII. zejména), kdy byl nerušený mír a kdy o potřeby francouzského lidu se státní správa nijak skoro nestarala! Rokem 1816 počíná obrovské dlužení za nejtěžších, přímo lichvářských podmínek a kromě dluhů běžných («*dette flottante*») bylo naděláno nových rentových dluhů téměř 2000 mil. frs (celkem 1997 15 mil. frs) za necelých 14 let. A kromě toho byly povoleny ohromné sumy státních důchodů emigrantům a jejich dědičům. Skoro všechny tyto dluhy až na nepatrnou část (78% mil. frs) připadají na dobu sedmi posledních let vlády Ludvíka XVIII. A půjčky uzavírány tak, že se z nich platilo až 8% ročně a upsale dluhů skoro o 75% vyšší, než líco bylo skutečně od věřitelu vyplaceno.* Tedy kromě politické neschopnosti restaurace Bourbonů prokázala ještě horší schátralost finanční.

Za Ludvíka Filipa vzrostl státní dluh něco přes 12¼ mil. frs ročního důchodu; jelikož byly vydávány po většině 3%ní renty, znamená to nominální vyšší zadlužení asi 400 mil. frs. Druhá republika nadělala také značně státních dluhů, v celkové výši téměř 54 mil. frs ročního důchodu.

Je všeho pozoru hodno, jak tyto monarchické vlády bourbonské i orleanské byly hrozně ovládnány kapitalisty. Zcela úmyslně byly půjčky v letech 1816—1823 voleny na nízká nominální procenta pro tehdejší dobu, aby takovým způsobem věřitelům pojištěn byl vysoký úrok také pro dlouhou budoucnost. Když byly vydány úpisy 5%ní za kurs 57¼%, dával se tím věřitelům roční úrok asi 8% do té doby, pokud by běžná úroková míra neklesla pod 5%. Ale když úroková míra později, a to velmi záhy, klesla pod 5%, když bylo možno konvertovati renty na 4%ní nebo 3%ní, byly tyto konverse zmařeny odporem sněmovny pairů francouzských, která úplně byla ovládána státními věřiteli. A mezi těmi státními věřiteli byl na př. sám král Ludvík Filip a orleanští četní princové i politicky odvislí lidé, kteří byli ke hlasování proti konversím rent komandováni!

A jak vláda Ludvíka XVIII. se přepečlivě starala o rychlé co možná bohatnutí francouzských kapitalistů! Založený známý už umořovací fond «*caisse d'amortissement*» jal se vším úsilím skupovati starší renty za drahé peníze,

* Tak v r. 1816 byla vydána půjčka 5%ní za kurs 57¼% a v r. 1817 půjčka 5%ní za kurs 57¼%.

kteře nedávno za velmi laciné ceny prodával. Po případě, když se prostředků nedostávalo, nebyly nákupy umořovacího fondu zastaveny, nýbrž se k doplnění fondu a jeho důchodů dělaly nové výpůjčky pravidelně hluboko pod kursy, za které se renty musily kupovati. Takovým způsobem se uměle francouzské renty přece vyhnaly do výše. Tytéž renty 5%ní, které stát sám ještě v r. 1818 prodával za 57½%, byly na př. v r. 1821 kupovány umořovacím fondem po 87½%* a výše!

Lze snadno vypočísti, jaký obrovský zisk tu věřitelé sklízeli. Kdo zaplatil v r. 1818 5750 frs, dostal 10.000 frs nominálních v 5%ní rentě a dostal za tři leta úroků 1500 frs. Když tuto rentu pak od něho stát v r. 1821 koupil pro umořovací fond, zaplatil mu 8750 frs. Tedy kapitál 1818 vynaložený v sumě 5750 frs vynesl do r. 1821 úroků 1500 frs a zisku kursovního nad to 3000 frs. Dohromady tedy byl věřitelův výtežek 4500 frs za tři leta ze sumy pouhých 5750 frs, tedy v procentech: za tři leta asi 78¼% čili přes 26% ročně. To lík (26% ročně) zaplatil stát skutečných úroků, když v r. 1818 5%ní obligace po 57½% prodával a v r. 1821 je pak za 87½% pro umořovací fond kupoval!

A přece skoro lépe pochodili ještě ti věřitelé, kterým obligace ty v rukou zůstaly; neboť dostávali stále ze svého původně vynaloženého kapitálu bez mála 8% ročních úroků a to až do dob Napoleona III. A ještě i za Napoleona III. byly 5%ní obligace konvertovány pouze na 4½%, t. j. snížil se jich úrok o ¼, tedy klesl z původních 8.7% pouze na 7¼% ročně a si a to až do r. 1888, kdy teprve byla konvertována úplně 4½%ní renta (a to zase za velmi výhodných podmínek pro věřitele) na rentu 3%ní. Ovšem byla větší část renty 4½%ní konvertována již r. 1862 ve 3%ní. Ale tento způsob konverze byl pro věřitele neobyčejně výhodný, jelikož za 100 frs 4½%ní renty dostali 150 frs renty 3%ní, když doplatili hotově 540 frs!**

* Současně stát francouzský vydal v r. 1821 asi 192 mil. frs nom. kapitálu renty 5%ní za kurs jen 85½%!

** Tedy počítejme, jaké francouzský stát platil skutečné úroky ze svých půjček v r. 1817 a 1818! Až do r. 1853 bylo placeno za půjčený kapitál 57½ frs ročních úroků 5 frs, tedy po 35 let 8.7% ročně, po r. 1853 do r. 1888, tedy po 35 let, snížil se ten úrok na 4½ frs z nominální sumy čili na 7¼% ročně ze sumy půjčené. V r. 1888 byla konvertována renta 4½%ní na 3%ní za kurs 83¼% čili úrok klesl na 3 frs, za to však kapitál nominální se zvětšil na 120 frs z původně vypůjčených 57½% frs. Bylo tedy i po konverzi v roce 1888 úrokovací procento asi 5.22% z původně zaplacené sumy a dluh byl při tom 2.087krát větší, než co bylo skutečně půjčeno. A zisk na nominálním kapitálu později byl ziskem skutečným, jelikož i konvertovaná renta 3%ní se mohla koncem předešlého a počátkem nynějšího století prodati nad paritou (po r. 1894). — Kdo přivoli pak k dobrovolné konverzi v r. 1862 (konverze Fouldova), dostá-

Jak na počátku 19. století vláda Napoleona I. se vyznamenávala vzorným finančním hospodářstvím a šetřením francouzského úvěru, kdy za celou bouřlivou dobu konsulátu i prvního císařství bylo naděláno jen asi 460 mil. frs nových dluhů, tak naopak vláda Napoleona III. byla přímo záhubou a nejtěžší pohromou pro úvěr francouzský.

Za doby druhého císařství přirostlo ročních nových břemen úrokových přes 168 mil. frs a to po všech značných úsporách, jichž docíleno bylo velikými konversemi. Celkem bylo vydáno zcela nových dluhů asi 6400 mil. frs na pouhé krytí budgetních deficitů, — dluhy na garantované železnice, průplavy a jiné investice v to nepočítaje. Nešťastná konverse 4½% renty v r. 1862 (za ministra Foulda) zvýšila pak nominální zadlužení o více než 1600 mil. frs. Tedy nových nominálních dluhů bylo naděláno celkem za dobu necelých 16 let (od r. 1854 do 1870) okrouhlou sumou 8000 mil. frs (t. j. průměrně asi 500 mil. frs ročně)! Tedy Napoleon III. nadělal průměrně každý rok více dluhů než Napoleon I. za celou dobu své vlády.

A to hrozné dědictví, které následkem války druhé císařství odkázalo třetí republice francouzské! Bylo nutno nadělati daleko přes 10.000 mil. frs nových dluhů, aby se mohla zaplatit válečná náhrada Německu i aby se nahradily škody a náklady válkou způsobené. Tedy veliká většina všech ohromných francouzských státních dluhů jděna účet Napoleona III. (Připadalo by ze všech státních na vrub druhého císařství asi 60%).

Třetí republika hlavně z počátku hleděla vši mocí již dluhy raději zmenšovatí a uplácetí. A to se také v prvním jejím desetiletí znamenatí dařilo. Později ovšem na různé investice (na stavbu a zakoupení státních dráh, na doplnění sítě vodních cest, na státní lesy, na všeliká veřejná díla atd.), byla vydávána 3%ní umořovaná renta («rente amortissable»). Celkem bylo na vytčené účely vydáno až do r. 1891 přes 3600

val takovéto úroky: po 35 let (od 1818—1853) 8·7% ročně, pak po deset let skoro (1853—1862) 7½% a od roku 1862 za příplatek 5·40 frs úrok stejný sice 4½ frs, ale za to nominální kapitál se zvětšil na 150 frs 3%ní renty místo 100 frs 4½%ní renty. Tedy v r. 1862 zvětšil se splacený kapitál na rentu: $57·5 + 5·40 = 62·90$ frs, z něhož se platí až dosud 4½ frs ročních úroků, jelikož 3%ní renta se již nemohla až dosud konvertovatí. Tedy roční úrok po r. 1862 se sice redukoval na 7·15%, ale v té výši zůstal nezmenšen i po r. 1888, kdy byla renta 4½%ní konvertována a kapitál nominální byl 2·38krát větší než skutečně věřitelem státu splacená suma.

mil. frs umořované renty.^{*)} V téže době bylo starších dluhů upláceno 3350 mil. frs. Mezitím byly arci také vydávány renty 3%ní nesplatitelné, a sice v r. 1885 asi 1133 mil. frs a v r. 1891 939½ mil. frs. Při konverzi tak zv. Morganovy půjčky přibyl v r. 1875 asi 242½ mil. frs 3%ních rent a při konverzích rent 4½%ních a 4%ních v r. 1888 bylo zase vydáno asi 417 mil. frs nových 3%ních rent. Po r. 1891 Francie — (kromě čínské půjčky, která se uhradila válečnou náhradou) — nedělala již žádných větších dluhů a ročně se uplácí přes 100 mil. frs ze starších dluhů. Dluhy se tím ovšem nezmenšily, nýbrž dosti patrně vzrostly převzetím západní dráhy ve státní vlastnictví. Ale roční břemeno úrokové je nyní nepoměrně menší nežli bylo po likvidaci celého dědictví odkázaného Napoleonem III. a Francie má při tom veliké a dosti výnosné jmění, jehož za dob druhého císařství nebylo.

Proti jiným státům evropským Prusko vždy znamenitě vynikalo svou spořivostí a spořádanými financemi. Již počátek Hohenzollernského rodu jako knížat německých (markrabat braniborských) byl výsledkem finančních úspěchů (Sigmund jim zastavil marku za půjčku, již pak nezaplatil.) Zvláště Friedrich Veliký byl nejen geniálním vojevůdcem, nýbrž i znamenitým finančníkem. (Byla to tradice, jíž všichni Hohenzollerové byli věrní.) Nebo snad právě proto mohl stakovým zdarem vyniknouti v politice i válečnými úspěchy, že vládl bezpečnými finančními prostředky.

Proto také Prusko mohlo své celkem neveliké státní dluhy ještě počátkem 19. století konvertovati ze 4%ních na 3%ní, kdy současně Anglie byla nucena se dlužit na 5 až 6% ročně.** Ano počátkem r. 1807, kdy po nešťastné bitvě u Jenu Prusko skoro ztrácelo svou neodvislost, nebyl státní dluh pruský vyšší nežli 160½ mil. M.

Ovšem od té doby také úvěr pruský se státní svrchovaností se shroutil a nezotavil se dlouho ještě po roku 1815. Prusko musilo si vypůjčovati za 6—9% ročních úroků, ale ani tehdy nebyla finanční situace jeho zoufalá. Páčily se státní dluhy v r. 1820 na 717 mil. M, ale proti tomu bylo tu značné státní jmění, z kterého bylo ročního čistého důchodu asi 18 mil. M. Úrokové břemeno ze státního dluhu dělalo něco přes 30 mil.

^{*)} Bylo jí vůbec vydáno přes 4250 mil. frs, ale to množství nikdy najednou nebylo v oběhu, jelikož se stále splácela. Kromě toho jistá část této renty byla pouze přeměněna z renty 3%ní věčné.

^{**} Podrobné doklady k tomu jakož i k pozdějšímu vývoji pruských státních dluhů až do r. 1870 viz Eugen Richter: »Das preussische Staatsschuldenwesen«.

marek, tak že čisté roční vydání přes 12 mil. M na státní dluh (po odečtení čistých výnosů státního jmění) zajisté nelze nazvat příliš těžkým.

Než stát pruský ani toto břímě nechtěl ustavičně nésti nebo je snad zvětšovatí a bylo tedy rozhodnuto dluhy stále a s k u t e č n ě upláceti. Tomuto úsilí podařilo se pak zmírniti úrokové vydání ještě konversemi: v r. 1830 byly všechny 5%ní úpisy konvertovány al pari ve 4%ní a v r. 1842 tyto 4%ní dluhopisy proměněny zase al pari ve 3½%ní. Koncem r. 1847 obnášel státní dluh pruský už jen 475 mil. M s ročním úrokovým břemenem asi 15 mil. M, proti čemu státní majetek vynášel nejméně čistých 19 mil. M ročně, tak že již výnos státních aktiv převyšoval vydání na dluhy o 4 mil. M ročně.

Po r. 1848 rostly sice opět pruské dluhy, tak že zrovna před vypuknutím války r. 1866 páčil se celý státní dluh pruský na 870 mil. M s úrokovým břemenem asi 35½ mil. M ročně, ale za to státní jmění pruské vynášelo již ročně skoro 70 mil. M čistých.*

Ani válkou v r. 1866 se finanční situace pruská nepohoršila; státní dluhy sice vzrostly až na 1235 mil. M v r. 1869, ale ještě o mnohem značněji se rozmnožilo státní jmění. Ale po šťastné válce s Francií dostalo se Prusku dost velkého podílu z válečné náhrady a dluhy pruské byly v r. 1875 redukovány na pouhých 889½ mil. M. Po té době pruský státní dluh velmi rychle vzrůstal, ale byly to skoro vesměs železniční dluhy, kterými stát docílil znamenitých hospodářských a finančních úspěchů. Dluhopisy železniční úrokovány byly 4% nebo 3½%, ale dráhy zúrokovaly kapitál od 5—7% i výše. Tím vysvětluje se ona znamenitá hospodářská pozice pruská, kde nyní (r. 1912) proti okrouhle asi 350 mil. M ročního břemene úrokového jeví se čistý roční přebytek ze státních statků, podniků výdělečných a ze železnic celkem asi 650 mil. M.

A podobný byl také vývoj v ostatních státech německých. Pouze Ně m e c k á ř í š e s a m a nemá mnoho výnosného vlastnictví, kterým by mohla značná vydání na dluhy ukrytí. Ale celkem přebytky státního i říšského jmění stačí ve všech německých státech dohromady úplně na ukrytí všech státních i říšských dluhů německých, jak to bylo již dříve vyloženo.

Při státních dluhích r u s k ý c h sluší vytknouti, že v e l í k á část jich koluje v cizíně, zejména ve Francii. Proto jednotlivé dluhy ty mají vedle vyznačení sum v domácí měně (v rublech) také udané obnosy v měnách cizích (ve frankách, v librách sterl., ve zlatých holandských, v markách

* Eugen Richter cit. str. 47—67.

říšskoněmeckých, v korunách rakousko-uherských atd.). Podobný způsob udávání sum dlužných je obvyklý také u jednotlivých dluhů rakouských a uherských, jakož i při dlužích balkánských států, protože všechny ty země často musily se o úvěr ucházeti v cizině.

Ruské půjčky ve starších dobách byly po většině uzavírány ke krytí úvěrů vojenských a válečných a ovšem ještě také v dvacátém století válka rusko-japonská dala podnět k velikým státním ruským výpůjčkám. Ale veliké části státních dluhů bylo přece užito také ke stavbě rozsáhlých dráh a k převedení dráh soukromých ve státní vlastnictví, k napravení papírové měny, ke zvelebení zemědělství a k různým jiným investicím ve státních podnicích, tak že veliké břemeno úrokové je aspoň částečně ukryto čistým výtěžkem státních dráh jakož i z jiného vlastnictví státního.

Jako jiné státy, tak i Rusko musilo se občas podvolovati těžkým podmínkám úrokovým a rovně byly při vydávání půjček učiněny dosti těžké chyby volbou příliš nízkých procent nominálních za nízkých kursů emisních. Tak 5%ní půjčka (40 mil. rublů) v r. 1820 byla prodána jen za kurs asi 68.4% a I. emise 5%ních konsolů vydaných v Anglii (12 mil. £) byla smluvna za kurs 76%. V r. 1877 musilo Rusko za půjčku 15 mil. £ povolití 5%ní úrokování nominální za kurs 74%. Ale všechny tyto podmínky jsou přece mnohem příznivější nežli při půjčkách francouzských za bourbonské restaurace nebo při státních půjčkách rakouských a později zvláště uherských v celém období přes třicet let od 1849—1880. Ovšem i po nešťastně vedené válce s Japonskem ruský úvěr, který ke konci 19. a počátkem 20. století znamenitě se zlepšil, opět značně se pohoršil. Pětiprocentní půjčka z r. 1906 (2250 mil. frs = 843% rublů kreditních) hlavně ve Francii emitovaná* byla převzata za kurs málo převyšující jen 83% a tedy je skutečně úrokována 6% ročně a nominální suma při tom byla asi o 20% vyšší než co na ni skutečně bylo vyplaceno.

Za nejlepší doby ruského úvěru ke konci 19. století podařilo se však již v r. 1894 5%ní bankovní půjčku a 5%ní druhou a třetí orientální půjčku konvertovati v rentu 4% a l pari a to úhrnným obnosem 1014% mil. kreditních rublů = 2706 mil. frs. Následujícími konversemi — vesměs al pari provedenými —, bylo vydáno této 4%ní renty celkem 2640 mil. kred. rublů = 7040 mil. frs a kromě toho renta tato byla podrobena 5%ní kuponové dani, tak že skutečně roční její úrokování je pouze 3.8%. Tato

* Také v Rakousku byla část z ní subskribována v úpisech po 500 frs = 474 K (a sice celkovou sumou 165 mil. frs = 156.42 mil. K).

renta dosáhla kursu značně vyššího než 100% počátkem 20. století a tedy úvěrní poměry ruské byly tehdy nesporně lepší nežli v naší monarchii a blížily se stavu tomu, jaký byl v Německu.

Italský státní dluh, který vznikl především převzetím dluhů partikulárních států po r. 1861, byl rozmnožován stálými schodky státního hospodářství, postátněním soukromých dráh, stavbou státních železnic i výpůjčkami na upravení a odstranění papírové měny. Úvěr státní v Itálii nebyl příliš dobrý také z té příčiny, že stát na důchody úrokové ukládal stále vyšší daně. Kuponová daň byla stanovena až do konce r. 1870 na 8'8% úrokového důchodu, tedy z kuponu 5 lír = 5 frs platilo se daně 0'44 lír a renta 5%ní nesla jen 4'56% úroků. Od konce r. 1870 byla daň zvýšena na 13'2% z kuponu, tak že 5%ní renta nesla už jen 4'34% úroků. Konečně od počátku r. 1895 byla daň kuponová 20% a tím renta 5%ní změnila se ve 4%ní. V r. 1906 byla renta tato konvertována al pari v rentu daně prostou tak, že až do polovice r. 1912 byly její kupony 3%ní a od r. 1912 jsou už jen 3½%ní. Konverse tato vztahovala se na sumu rent přesahující značně 8000 mil. lír a provedena byla podle vzorů anglických (podle Pelhamovy konverse před sedmiletou válkou a Goschenovy v r. 1889).

Italie od konce 19. století nečinila již nových dluhů, naopak bylo budgetních přebytků upotřebeno ke skupování státních dluhopisů nebo k investicím ve státních podnicích. Pouze na stavbu dráh a k vypravení jejich vozidel byly vydány některé půjčky umořované v dlouhých dobách. Jak výhodně si dovedl již italský stát opatřit peníze, nejlépe je viděti na příkladu železniční půjčky z r. 1909, která jest úrokována 3'3% ročně a byla prodána za čistý kurs 102%, tak že stát místo nominálních 150 mil. lír dostal 153 mil. lír. Za těchto poměrů byl italský úvěr značně lepší než úvěr Německé říše a rovnal se úvěru francouzskému. Je zajímavé, že i za dlouhé války s Tureckem o Tripolis v r. 1912 měly italské renty 3½%ní mnohem vyšší cenu nežli 3%ní konsoly říšsko-německé nebo pruské. To jsou skvělé výsledky pořádné a opatrné finanční politiky, která dovedla vydání státní přízpusobiti státním příjmům a nejen nepotřebovala dělati nových dluhů, nýbrž mohla ze stálých přebytků jak zmenšovati státní dluhy (umořováním splatitelných půjček), tak i množiti státní jmění i důchody státní, náležitými investicemi.